

ทุนของชุมชนและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เกาะยวน้อย จังหวัดพังงา

**(Community Capital and Economic Returns of
Koh Yao Noi Community Based Tourism, Phang Nga Province)**

อัครพงศ์ อันทอง¹ และ อริยา เผ่าเครื่อง²

Akarapong Untong¹ and Ariya Phaokrueng²

Received: January 6, 2020

Revised: March 31, 2020

Accepted: May 18, 2020

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยวและประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อย โดยประยุกต์แนวทางวิจัยเชิงคุณภาพในการเก็บและตรวจสอบความน่าเชื่อถือและถูกต้องของข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแก่นำชุมชน ก่อนประยุกต์ใช้การวิเคราะห์แก่นสารและเชิงเนื้อหาเพื่อศึกษาทุนของชุมชนและการสะสมเพิ่มพูนทุนทางสังคมที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยว รวมถึงการใช้การวิเคราะห์ต้นทุน-ผลตอบแทนเพื่อศึกษาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อย

ผลการศึกษาพบว่า ทุนทางธรรมชาติที่โดดเด่น ทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง และการหนุนเสริมจากรางวัลที่ได้รับต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อยซึ่งมีการบริหารผ่านองค์กรชุมชนที่ไม่เป็นทางการแบบกระจายอำนาจและมีธรรมาภิบาลบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่การวางนโยบาย การดำเนินงานจนถึงการได้รับผลประโยชน์ ผลจากการวิเคราะห์ต้นทุน-ผลตอบแทนแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีสัดส่วนต้นทุนการดำเนินงานสูง (มีค่าแรงงานเป็นต้นทุนสำคัญ) ในขณะที่ผลตอบแทนสุทธิที่ผู้ให้บริการได้รับมาจากค่าจ้างแรงงาน (ผู้ให้บริการดำเนินการเอง) และผลตอบแทนสุทธิ โดยทุกกิจกรรมมีสัดส่วนผลตอบแทนเหนือต้นทุนการดำเนินงานบวกกับค่าแรงและมีสัดส่วนมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับ ดังนั้นหากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมิใช่อาชีพหลักที่ลงทุนใหม่ ชาวบ้านจะยังคงได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่คุ้มกับการลงทุนในกิจกรรมนั้นๆ

¹ อาจารย์ประจำคณะพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้

Lecturer, School of Tourism Development, Maejo University

E-mail: akarapong_un@hotmail.com

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

Assistant Professor, School of Management and Information Sciences, University of Phayao

E-mail: ariyaant@gmail.com

จากผลการศึกษามีข้อเสนอแนะที่สำคัญคือ การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนควรเริ่มภายในชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วมตั้งแต่การสำรวจทุนที่ใช้ในการพัฒนา การดำเนินการและการจัดการ จนถึงการกระจายผลประโยชน์ เพื่อให้เกิดการสะสมเพิ่มพูนทุนทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ส่งเสริมกิจกรรมที่ลงทุนไม่มากและใช้แรงงานส่วนเกิน เพื่อให้ชุมชนได้รับผลตอบแทนที่คุ้มค่าและนำมาสู่การพัฒนาการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนโดยชุมชน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน ทุนของชุมชน ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจ

ABSTRACT

This article aims to study the community capital used to develop tourism and to evaluate the economic returns of each activity related to Koh Yao Noi community-based tourism (CBT). The qualitative research guideline was applied to collect and check the reliability and accuracy of the data obtained from the in-depth interviews with community leaders before applying the thematic analysis and content analysis to study the community capital and social capital accumulation that are used there to develop tourism. Additionally, cost-benefit analysis was used to evaluate the economic benefits of the activities related to tourism by the Koh Yao Noi community.

The results revealed that outstanding natural capital, strong social capital, and supplementary support from the awards are the main driving factors of Koh Yao Noi CBT. This CBT is organized by an informal community organization, which has decentralized management and good governance based on the participation of the community in terms of planning, operating and receiving benefits. The results from the cost-benefit analysis showed that most activities related to tourism have a high proportion of operating costs (mainly labor costs). On the other hand, the net benefit that the owners receive come from two main elements: wages (the owners operated by themselves) and net benefits. In addition, all activities have a return ratio above operating costs, plus wages, and account for more than half of the revenue. Therefore, if tourism-related activities are not the main occupation for new investment, the villagers will still receive economic returns that are worth the investment in that activity.

According to the study, the significant suggestions are whether community-based tourism development should begin from the community through the participation in exploring the funding sources for development, operating, and management, including the distribution of benefits. That is in order to continuously accumulate and increase social capital as well as to promote activities that do not require the investment of a lot of money or use excess labor in order to receive worthwhile returns and to contribute to sustainable tourism development by communities.

Keywords: Community-based Tourism, Community Capital, Economic Returns

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เกือบสามทศวรรษที่ผ่านมา ภาครัฐส่งเสริม สนับสนุน และผลักดันการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยเริ่มเห็นนโยบายที่เป็นรูปธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2549 และเกิดกระแสการท่องเที่ยวชุมชนในประเทศไทยตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 จนถึงปัจจุบัน (พจนานุกรม, 2561) โดยหวังให้การท่องเที่ยวเป็นหนึ่งในกลไกการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน และเป็นเครื่องมือสร้างและกระจายรายได้ภายในชุมชน รวมทั้งเป็นทางเลือกใหม่ของชุมชนโดยเฉพาะชุมชนที่ประสบกับวิกฤตเศรษฐกิจที่เกิดจากการถดถอยของรายได้จากอาชีพหลัก ขณะที่หนึ่งในสาระสำคัญของแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) คือ การกระจายการพัฒนาการท่องเที่ยวไปยังพื้นที่ใหม่ด้วยกลยุทธ์การส่งเสริมและให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน (คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ, 2560) ส่วนการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย มีแผนการตลาดสำหรับส่งเสริมและประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยรณรงค์ให้มีการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับชุมชนมากขึ้น และใช้แคมเปญ “ท่องเที่ยววิถีไทย” ทำตลาดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2558 จนถึงปัจจุบัน (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2562)

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism: CBT) เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่บริหารจัดการโดยชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม (Participation) ของคนในชุมชน และความร่วมมือ (Collaboration) จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนในการวางแผน การตัดสินใจ การบริหารจัดการ และการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว (Jamal, & Getz, 1995; Okazaki, 2008) ที่เป็นลักษณะการรวมชุมชนเข้าด้วยกัน (Community integration) เพื่อร่วมควบคุมและเป็นเจ้าของกิจกรรมบริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว (Mitchell, & Reid, 2001) โดยมีทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นตัวขับเคลื่อนและหล่อเลี้ยงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเพื่อสนับสนุนการสร้างมูลค่าเพิ่มจากทรัพยากรที่มีอยู่ด้วยกิจกรรมการท่องเที่ยว (Woolcock, & Narayan, 2000; Okazaki, 2008)

การศึกษาที่ผ่านมาพบว่า ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมและสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวของคนในชุมชน (Kreag, 2001; Untong, 2006; Dyer et al., 2007; Kim, Uysal, & Sirgy, 2013) และผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจที่สูงและชัดเจนมักทำให้ชาวบ้านยอมรับปัญหาสังคมและสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากการพัฒนาการท่องเที่ยวได้ระดับหนึ่ง (อัศวพงศ์ อ้นทอง, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร และณัฐพล อนันต์ธนะสาร, 2561) การพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนต้องอาศัยทุนของชุมชน (Community Capitals) ที่หลากหลาย เช่น ทุนทางธรรมชาติ (Natural Capital) ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ทุนทางสังคม (Social Capital) ทุนมนุษย์ (Human Capital) ทุนทางการเงิน (Financial Capital) เป็นต้น ส่วนใหญ่ชุมชนจะนำทุนต่างๆ ที่มีภายในชุมชน (ทั้งทุนส่วนตัวและส่วนรวม) มาผลิตสินค้าและ/บริการที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว เช่น การให้บริการที่พัก (โฮมสเตย์) บริการอาหาร กิจกรรมนันทนาการ เป็นต้น หลายกิจกรรมเกิดจากการลงทุนของชาวบ้านโดยตรงทั้งที่เป็นการลงทุนด้วยแรงงานและ/เงิน ดังนั้นการพิจารณาผลตอบแทนทางเศรษฐกิจจากรายรับที่ได้จากการท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว อาจไม่แสดงถึงผลประโยชน์สุทธิที่ชาวบ้านได้รับอย่างแท้จริง เนื่องจากชาวบ้านมีต้นทุนทั้งที่เป็นตัวเงินและไม่เป็นตัวเงิน

จุดมุ่งหมายของการวิจัย

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยว และประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของแต่ละกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้ชุมชนเกาะยาวน้อย จังหวัดพังงา เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นหนึ่งในชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งการันตีด้วยรางวัลทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ และมักถูกเลือกเป็นแหล่งศึกษาดูงานของชุมชนอื่นๆ ที่สนใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ผลการศึกษาที่ได้เป็นข้อมูลสำคัญที่สร้างความเข้าใจเชิงลึกเกี่ยวกับทุนที่ชุมชนใช้ร่วมกันในการพัฒนาการท่องเที่ยว และทราบผลตอบแทนสุทธิทางเศรษฐกิจที่แตกต่างกันในแต่ละกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ข้อมูลทั้งสองส่วนมีความสำคัญต่อการวางนโยบายส่งเสริมและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนบนพื้นฐานที่แตกต่างกันของทุนที่ชุมชนมีอยู่และผลตอบแทนทางเศรษฐกิจเพื่อนำมาสู่ความยั่งยืนของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรมแบ่งเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย สารระสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทุนทางสังคมและการมีส่วนร่วม และผลกระทบทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ดังมีรายละเอียดในแต่ละส่วนพอสังเขปดังนี้

1. การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเกี่ยวกับการจัดการโดยชุมชนที่สำคัญ 2 ประการ ได้แก่ 1) การจัดการที่เป็นของชุมชน บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตั้งแต่การตัดสินใจ การใช้ทรัพยากร การดำเนินงานและการบริหารจัดการ ตลอดจนการจัดสรรผลประโยชน์ และ 2) การจัดการที่สร้างประโยชน์ให้แก่ชุมชนอย่างแท้จริง โดยสามารถจัดการและสร้างสมดุลระหว่างผลได้และผลเสียได้อย่างเหมาะสม (เป็นการบริหารจัดการให้เกิดสมดุลในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม) ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญที่นำไปสู่ความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (World Tourism Organization, 1997; The ASEAN Secretariat, 2016)

หลักพื้นฐานของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การกระจายอำนาจ และกระบวนการร่วมมือ โดยอาศัยทุนทางสังคมเชื่อมโยงความสัมพันธ์ภายในชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย รวมทั้งภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ภาครัฐ ภาคเอกชน เป็นต้น (Okazaki, 2008) โดยให้ชุมชนเป็นเจ้าของและแกนนำในการจัดการการท่องเที่ยว (Chiappa, Atzeni, & Ghasemi, 2018) ทั้งนี้ความสัมพันธ์เชื่อมโยงแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการระหว่างผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน ที่จะเป็นการเสริมพลังให้กับชุมชน (Community empowerment) และนำมาซึ่งประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างยั่งยืน (Tolkach, & King, 2015; Han et al., 2019)

2. ทุนทางสังคมเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนประสบความสำเร็จ และเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการทำงานร่วมกันอย่างราบรื่นและบรรลุถึงเป้าหมาย (Okazaki, 2008) เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นกิจกรรมที่ต้องอาศัยความร่วมมือร่วมใจ ความสามัคคี และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมตลอดห่วงโซ่อุปทาน (Supply Chain) ของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน นอกจากนี้ ทุนทางสังคม

ยังช่วยทำหน้าที่เชื่อมโยงประสานให้เกิดการลดต้นทุนการทำธุรกรรม (Transaction cost) และต้นทุนการตรวจสอบ (Monitoring Cost) (Coleman, 1988; Kata, 2004) รวมทั้งเกิดการประหยัดจากการรวมกลุ่ม

การมีส่วนร่วมของชุมชนถือเป็นทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเดียวกัน (Okazaki, 2008) และเป็นเงื่อนไขสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Cole, 2006) เนื่องจาก คนในชุมชนเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญในฐานะที่เป็นผู้สร้างบรรยากาศที่ดีในการต้อนรับผู้มาเยือน (Hospitality Atmosphere) การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนยังแสดงถึงความโปร่งใสในการดำเนินงาน และการจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Brohman, 1996) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นหนึ่งในเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนแตกต่างจากการท่องเที่ยวรูปแบบอื่น กล่าวคือ หากชุมชนเป็นเพียงแหล่งท่องเที่ยวแต่คนในชุมชนไม่มีส่วนร่วมในการจัดการการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวเป็นเพียง “การท่องเที่ยวในชุมชน” (Tourism in Community) ไม่ถือเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-based Tourism) อย่างแท้จริง

ทุนทางสังคมในมิติของเครือข่าย (Networks) เป็นมิติที่นิยมใช้ประเมินการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชนเดียวกัน (Bonding Social Capital) 2) ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับกลุ่มบุคคลหรือองค์กรอื่นๆ ภายนอกชุมชน (Bridging Social Capital) และ 3) ทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ (Linking Social Capital) โดยทุนทางสังคมทั้งสามรูปแบบจะบ่งบอกสถานะของทุนทางสังคมในปัจจุบันของการท่องเที่ยวโดยชุมชน รวมทั้งใช้พิจารณาการสะสมและเพิ่มพูนทุนทางสังคมที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยวได้อีกด้วย (Okazaki, 2008)

3. ผลกระทบทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นผลประโยชน์สำคัญที่ถูกให้ความสำคัญในลำดับแรก (Ritchie, 1988; อัครพงศ์ อันทอง และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2555) โดยผลประโยชน์ด้านเศรษฐกิจที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การทำให้เกิดงานใหม่หรือการเพิ่มขึ้นของการจ้างงานที่นำมาสู่การมีรายได้เพิ่มขึ้น การกระจายรายได้และกระจายความมั่งคั่งสู่ผู้ที่เกี่ยวข้อง จึงช่วยลดปัญหาความยากจนในชุมชน (Sebele, 2010; Tolkach, & King, 2015) นอกจากนี้ ยังก่อให้เกิดการลงทุน การเติบโตของธุรกิจ (โดยเฉพาะธุรกิจขนาดกลางและขนาดเล็ก) และสามารถสร้างผลเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจไปยังธุรกิจที่เกี่ยวข้องได้ (Zaei, & Zaei, 2013; Mottiar, Boluk, & Kline, 2018; Han et al., 2019) รวมถึงการช่วยยกระดับมาตรฐานคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ผ่านการพัฒนาปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ที่ทำให้คนในชุมชนได้รับความสะดวกสบาย (Sutawa, 2012; Zaei, & Zaei, 2013; อัครพงศ์ อันทอง และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด, 2559; อัครพงศ์ อันทอง และวารภรณ์ ดวงแสง, 2562) ขณะเดียวกันก็ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่นที่นำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนในระยะยาว (Sebele, 2010; Tolkach, & King, 2015; Prince, & Ioannides, 2017; Han et al., 2019) สำหรับผลเสียด้านเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวโดยชุมชน ได้แก่ การเพิ่มขึ้นของราคาสินค้าและบริการที่ส่งผลให้ต้นทุนค่าครองชีพของคนในชุมชนเพิ่มขึ้นตามไปด้วย (Weaver, & Lawton, 2001; Lee, & Jan; Lua, & Bao, 2019) และการเพิ่มขึ้นของราคาที่ดิน (Lundberg, 1990; Lioudakis, 2019) นอกจากนี้ ยังอาจส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนโครงสร้างเศรษฐกิจในชุมชนจากภาคเกษตรมาสู่ภาคบริการ (Sutawa, 2012) เกิดการพึ่งพาเงินทุนจากภายนอกมากขึ้น ซึ่งในที่สุดชุมชน

อาจเปลี่ยนเป้าหมายจากการพัฒนาการท่องเที่ยวเพื่อยกระดับความเป็นอยู่และมาตรฐานการครองชีพของคนในชุมชน มาเป็นเน้นการแสวงหากำไรแทน

จากการทบทวนวรรณกรรมที่ผ่านมา พบว่า ความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำมาสู่ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นในชุมชนที่หลากหลาย เช่น การจ้างงาน การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในท้องถิ่น การพัฒนาการท่องเที่ยวที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมที่นำมาสู่การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ การยกระดับมาตรฐานการครองชีพ สาธารณะสุขภาพและความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในชุมชน เป็นต้น (Lemelin, Koster, & Youroukos, 2015; Tolkach, & King, 2015; Dodds, Ali, & Galaski, 2018; Lee et al., 2018; Lee, & Jan, 2019) และยังเป็นหนึ่งในแนวทางสำคัญที่สนับสนุนให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยว โดย (หรือ ใน) ชุมชนอย่างยั่งยืน (Dodds, Ali, & Galaski, 2018; Mottiar, Boluk, & Kline, 2018; Mayaka, Croy, & Cox, 2019; Han et al., 2019) แต่กลับพบว่ามีงานวิจัยจำนวนมากที่ศึกษาเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน (มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และอัครพงศ อันทอง, 2557; Han et al., 2019) โดยเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งจากการตรวจสอบบทความที่ตีพิมพ์ใน Thai Journals Online (ThaiJo) ในช่วงปี พ.ศ. 2559-2562 ด้วย Google Scholar พบว่า บทความที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดย (หรือ ใน) ชุมชนเกือบทั้งหมด เป็นงานศึกษาเกี่ยวกับการส่งเสริมและพัฒนาสินค้าและ/บริการท่องเที่ยวในระดับชุมชน (และ/โดยชุมชน) ยังไม่พบเห็นงานศึกษาเกี่ยวกับการประเมินผลกระทบในเชิงประจักษ์ของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยเฉพาะการประเมินผลตอบทางเศรษฐกิจที่เป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมและสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวของคนในชุมชน (Nunkoo, & So, 2016; อัครพงศ อันทอง, กันต์สินี กันทะวงศ์วาร และณัฐพล อนันต์ธนสาร, 2561) ดังนั้นบทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาเกี่ยวกับทุนของชุมชนและผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยใช้กรณีเกาะยาวน้อยเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นหนึ่งในต้นแบบของการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ประสบความสำเร็จของไทย โดยหวังว่าข้อมูลและผลลัพธ์ที่ได้จากการศึกษาจะช่วยเติมเต็มความรู้ที่ขาดหายของการศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน และนำมาสู่ความเข้าใจที่จะก่อให้เกิดการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระดับชุมชนในอนาคต

วิธีการดำเนินการวิจัย

สำหรับการศึกษาครั้งนี้ ประชากรและตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูล (Informants) ประกอบด้วย แกนนำของชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเกาะยาวน้อย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (ตัวแทนและ/เจ้าของ) ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย 6 กิจกรรม ได้แก่ บริการที่พัก รถรับส่งนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร การผลิตและจำหน่ายของที่ระลึก (ผ้าบาติก) และบริการนวดไทย โดยใช้วิธีเลือกตัวอย่างที่เป็นผู้ให้ข้อมูลแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับแบบบอกต่อ (Snowball Sampling) จากการแนะนำของแกนนำและ/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่ได้เก็บข้อมูลไปแล้ว ทั้งนี้จะเลือกผู้ให้ข้อมูลตามความสมัครใจที่ยินดีให้รายละเอียดข้อมูลต้นทุนและผลตอบแทนจากการดำเนินกิจกรรม โดยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในช่วงเดือนมีนาคม พ.ศ. 2561 สำหรับวิธีการดำเนินการวิจัยแบ่งเป็นสองส่วนสำคัญ ดังมีรายละเอียดพอสังเขปดังนี้

ส่วนแรก: ประยุกต์แนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเก็บข้อมูลด้วยวิธีสนทนากลุ่มและสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลหลักที่เป็นแกนนำของชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเกาะยาวน้อย เป็นรายบุคคลจำนวน 10 คน พร้อมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ร่วมกับการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมด้วยการพำนักอาศัยในชุมชนร่วมกับชาวบ้านและใช้บริการกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน รวมทั้งเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยในอดีตที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย ประยุกต์ใช้แนวทางการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้านข้อมูล ตรวจสอบความถูกต้องและความน่าเชื่อถือของข้อมูล ก่อนนำข้อมูลมาวิเคราะห์แก่นสาระ (Thematic Analysis) ควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) บนพื้นฐานแนวคิดการจัดการและการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชน และประยุกต์ใช้แบบจำลองทุนทางสังคมที่เสนอโดย Okazaki (2008) วิเคราะห์การสะสมและการเพิ่มพูนทุนทางสังคมของชุมชนที่เป็นหนึ่งในปัจจัยเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว

ส่วนที่สอง: เป็นการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจโดยประยุกต์ใช้การวิเคราะห์ต้นทุน-ผลตอบแทน (Cost-benefit Analysis) ประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของ 6 กิจกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย ได้แก่ บริการที่พัก รถรับส่งนำเที่ยว เรือนำเที่ยว บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร การผลิตและจำหน่ายของที่ระลึก (ผ้าบาติก) และบริการนวดไทย โดยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างกับแกนนำชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในแต่ละกิจกรรม และเลือกผู้ให้ข้อมูลตามความสมัครใจที่ยินดีให้รายละเอียดข้อมูลต้นทุนและผลตอบแทนจากการดำเนินกิจกรรม นอกจากนี้ ยังใช้ข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากบัญชีรายรับรายจ่ายของแต่ละกิจกรรม

ข้อมูลต้นทุนและผลตอบแทนถูกนำไปวิเคราะห์ผลตอบแทนทางการเงินที่ชุมชนจะได้รับจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งแบ่งแนวทางการวิเคราะห์ออกเป็น 2 แนวทาง ดังนี้

1. การวิเคราะห์งบกำไรขาดทุน (Income Statement) ที่เป็นผลการดำเนินงานในรอบ 1 ปี ว่าก่อให้เกิดผลกำไรหรือขาดทุน โดยต้นทุนของสินทรัพย์ถาวร (อายุการใช้งานเกิน 1 ปี) ถูกแสดงออกมาในรูปของ “ค่าเสื่อมราคาสินทรัพย์ (Depreciation)” ที่คิดเป็นค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้นในทางบัญชีได้มีการจ่ายเงินสดจริง งบกำไรขาดทุนจะช่วยให้ผู้ให้บริการ (ชาวบ้าน) ทราบว่า กิจกรรมที่ดำเนินการมีผลการดำเนินงานและมีโครงสร้างรายได้อย่างไร ผลกำไรหรือขาดทุนของกิจกรรมมาจากส่วนใด เพื่อปรับปรุงการดำเนินงานและคาดการณ์ผลการดำเนินงานในอนาคต และจะทำให้ชาวบ้านเข้าใจผลตอบแทนทางการเงินที่แท้จริง

2. การวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนทางการเงิน (Financial Cost-benefit Analysis) เพื่อแสดงกระแสเงินสดเข้าและออกของกิจกรรมในรูปของตัวเงินที่เกิดขึ้นจริงในแต่ละปี และประเมินผลตอบแทนจากการลงทุนในกิจกรรมหรือความสามารถในการทำกำไรของกิจกรรมว่าเป็นไปได้หรือไม่ รวมถึงระยะเวลาการคืนทุน บทความนี้ประเมินความคุ้มค่าทางการเงินด้วยตัวชี้วัดที่สำคัญ 4 ตัวชี้วัด ได้แก่ มูลค่าปัจจุบันของผลตอบแทนสุทธิ (Net Present Value: NPV) อัตราส่วนผลตอบแทนต่อต้นทุน (Benefit-cost Ratio: B/C ratio) อัตราผลตอบแทนภายใน (Internal Rate of Return: IRR) และระยะเวลาการคืนทุนแบบคิดลด (Discounted Payback Period: DPD)

รายรับของกิจกรรมถูกประมาณการตามโครงสร้างที่มาของรายรับทั้งที่รับผ่านและไม่ผ่านชมรม แยกตามฤดูกาลท่องเที่ยว ส่วนการประมาณการต้นทุน แบ่งต้นทุนออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ส่วนที่เป็นเงินลงทุนใน

สินทรัพย์ถาวร คิดออกมาเป็นค่าเสื่อมราคาต่อปี เช่น ค่าสิ่งปลูกสร้าง ค่าตกแต่งห้อง/สถานที่ ค่ารถ ค่าเรือ เป็นต้น โดยกำหนดอายุการใช้งานที่สอดคล้องแตกต่างกันตามความเป็นจริง เช่น สิ่งปลูกสร้างมีอายุการใช้งาน 30 ปี รถและเรือมีอายุการใช้งาน 10 ปี ใบพัดและหางเรือมีอายุการใช้งาน 3 ปี เป็นต้น และ 2) ส่วนที่เป็นต้นทุนการดำเนินงาน เช่น ค่าแรงงาน/ค่าเสียโอกาสแรงงาน ค่าสาธารณูปโภค ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าปัจจัยการผลิต เป็นต้น

การวิเคราะห์ความคุ้มค่าทางการเงิน กำหนดระยะเวลาพิจารณา 10 ปี (เฉพาะการผลิตผ้าบาติกมีระยะเวลาพิจารณา 5 ปี ส่วนบริการเย็บหมขพารมภ์ม้งกรมิเฉพาะต้นทุนการดำเนินงาน เนื่องจากเงินลงทุนในพารมภ์ม้งกรมิถือเป็นต้นทุนจม (Sunk Cost) จึงไม่ถูกนำมาคิดเป็นค่าเช่าในการให้บริการเย็บหมขพารมภ์ม้งกรมิ) และใช้อัตราดอกเบี้ยเงินกู้ลูกค้าชั้นดี (i) อัตราร้อยละ 7 ต่อปี ในการคิดลด (Discount) สำหรับสินทรัพย์ที่มีอายุการใช้งานเกิน 10 ปี หลังปีที่ 10 มูลค่าคงเหลือที่เป็นมูลค่าปัจจุบันถูกนำมาหักออกจากมูลค่าการลงทุน (คิดเฉพาะมูลค่าที่ใช้ในช่วง 10 ปี) นอกจากนี้ ในการวิเคราะห์ที่กำหนดให้รายรับและต้นทุนการดำเนินงานบางรายการ เช่น ค่าน้ำมัน ค่าปัจจัยการผลิต เป็นต้น เพิ่มในอัตราร้อยละ 2 ต่อปี ตามภาวะเงินเฟ้อเฉลี่ยในช่วงปี พ.ศ. 2551-2560

ผลการศึกษาและการอภิปรายผล

ผลการศึกษาแบ่งเป็น 3 ส่วน สองส่วนแรกนำเสนอปัจจัยขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย และการสะสมเพิ่มพูนทุนทางสังคมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย เพื่อแสดงถึงทุนที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยว ก่อนนำเสนอผลการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย เพื่อแสดงผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่แตกต่างในแต่ละกิจกรรม โดยมีรายละเอียด ในแต่ละส่วนพอสังเขปดังนี้

1. ปัจจัยขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย

เกาะยาวน้อยมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่โดดเด่นไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเป็นทุนประเดิมสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว และด้วยความเข้มแข็งของชุมชนที่ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อต่อสู้กับปัญหาวิกฤตประมงพื้นบ้าน รวมทั้งด้วยพื้นที่ที่มีขนาดเล็ก (Small-scale) ซึ่งเหมาะสำหรับการประยุกต์ใช้แนวคิดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยมีรูปแบบการบริหารจัดการผ่านชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ โดยชุมชนเกาะยาวน้อยที่เป็นองค์กรชุมชนอย่างไม่เป็นทางการ มีการบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ (Decentralization Management) ที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนทั้งในเชิงนโยบาย และการปฏิบัติ การกระจายบทบาทหรือการแบ่งงานกันทำ และการแบ่งปันจัดสรรผลประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชน ความสำเร็จของการบริการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อยถูกการันตีด้วยรางวัลระดับนานาชาติและระดับชาติ เช่น World Legacy Award 2002 จาก National Geographic Traveler Magazine (เป็น 1 ใน 3 ของโลก) Thailand Tourism Awards 2010, ASEAN Homestay Award 2016, ASEAN Sustainable Tourism Award 2018 เป็นต้น โดยสามารถสรุปปัจจัยสำคัญที่ขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อยได้พอสังเขป ดังนี้

1) ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว รวมถึงเกาะบริเวณใกล้เคียง เช่น เกาะห้อง เกาะยาวใหญ่ เกาะผักเบี้ย เป็นต้น ชายหาด

ทั้งที่อยู่บนเกาะยวายน้อยและเกาะยาวใหญ่ ทรัพยากรประมงพื้นบ้านอย่างกุ้ง หอย ปู ปลา ที่ถูกนำมาทำเป็นอาหารให้กับผู้มาเยือนทุกวัน รวมทั้งกระชังปลาและฟาร์มกุ้งมังกรที่เป็นแหล่งทัศนศึกษาสำคัญและน่าสนใจสำหรับผู้มาเยือน นอกจากนี้ทรัพยากรทางทะเล ยังมีทรัพยากรบนบกที่หนุนเสริมการท่องเที่ยว เช่น นกเงือก ปาชายเลน เป็นต้น รวมทั้งวัฒนธรรมและวิถีชีวิตชุมชน โดยเฉพาะวัฒนธรรมมุสลิมที่เข้มแข็งและประเพณีที่มีเอกลักษณ์ วิธีการทำนา วิธีการทำประมงพื้นบ้านตั้งแต่การทำอุปกรณ์จนถึงการออกทะเล ด้วยความหลากหลายของทรัพยากรท่องเที่ยวและกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง ผู้มาเยือนสามารถจัดการการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และสัมผัสวิถีชีวิตชุมชนได้ตามความต้องการ แม้ว่าชมรมจะมีโปรแกรมทัวร์ที่เป็นมาตรฐานอยู่แล้ว

2) องค์กรชุมชนที่บริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ซึ่งมี “ชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเกาะยวายน้อย” (แยกตัวมาจาก “ชมรมประมงพื้นบ้าน”) เป็นองค์กรชุมชนอย่างไม่เป็นทางการในการรวมคนในชุมชนที่สนใจการท่องเที่ยว และใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชนและสร้างรายได้ (เสริม) ให้กับคนในชุมชน โดยมีผู้นำทางศาสนาเป็นที่ปรึกษา ให้ความคิดเห็น และไกล่เกลี่ยเมื่อประสบกับปัญหาและความขัดแย้งภายในองค์กร ดังนั้นชมรมการท่องเที่ยวฯ เปรียบเสมือนทุนทางสังคมที่กลุ่มคนที่สนใจการท่องเที่ยวร่วมกันขับเคลื่อนกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อสร้างคุณค่าให้กับทรัพยากรส่วนเกิน (Resource Surplus) ออกมาในรูปแบบของรายได้ (เสริม) ให้กับคนในชุมชน รวมทั้งผลประโยชน์ในลักษณะอื่นๆ ที่เกิดกับเครือข่ายและคนในชุมชน เช่น การพัฒนาชุมชนในรูปแบบต่างๆ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน เป็นต้น

3) การบริหารจัดการโดยชุมชน โดยสมาชิกของชมรมร่วมกันกำหนดกลไกการทำงานและกติกาดำเนินการจัดการท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงให้การท่องเที่ยวเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนโดยรวมผ่านระบบการบริหารจัดการบนพื้นฐานของการกระจายอำนาจ ที่แบ่งโครงสร้างการทำงานออกเป็น 7 ฝ่าย ตามความสนใจ และความชำนาญ (ไม่มีเงินเดือน) ที่สอดคล้องกับการจัดการการท่องเที่ยว และแต่ละฝ่ายสามารถตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมได้อย่างอิสระตามอำนาจหน้าที่ที่ผ่านมติร่วมกันของสมาชิก มีการกำหนดกติกาที่ชัดเจนทั้งในส่วนของสมาชิกและผู้มาเยือน มีการกระจายผลประโยชน์ที่เท่าเทียมกันระหว่างสมาชิกที่ส่วนใหญ่ให้บริการที่พักรับรองผ่านระบบการจัดคิวที่พยายามให้ยอดรวมของรายรับทั้งปีแตกต่างกันน้อยและสามารถตรวจสอบได้ (มีสมุดบัญชีกำกับรายรับและจำนวนผู้มาเยือนของแต่ละบ้านในแต่ละปี) นอกจากนี้ ยังมีการกระจายผลประโยชน์ผ่านโปรแกรมทัวร์ไปยังกลุ่มและเครือข่ายอื่นๆ ภายในชุมชน เช่น กลุ่มบริการรถรับส่งและนำเที่ยว กลุ่มบริการเรือนำเที่ยว กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น รวมทั้งการเก็บเงินจากนักท่องเที่ยวในลักษณะการบริจาคเข้ากองทุนสิ่งแวดล้อมเพื่อใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ของชุมชน เช่น การปลูกปาชายเลน ค่ายเยาวชน เป็นต้น

4) กิจกรรมการท่องเที่ยวที่ให้ประสบการณ์จริงในรูปแบบเฉพาะที่สร้างความประทับใจและความพึงพอใจให้กับนักท่องเที่ยว กิจกรรมส่วนใหญ่ทำให้เกิดการรับรู้ถึงวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่แตกต่างระหว่างชุมชนกับนักท่องเที่ยว เช่น การนั่งรถเขี่ยชมวิถีชีวิตชุมชนมุสลิมรอบเกาะที่มีทั้งวิถีชาวประมงพื้นบ้าน ชาวสวนมะพร้าว ชาวนา การทำฟาร์มกุ้งมังกร เป็นต้น กิจกรรมที่สนับสนุนการตลาดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การใช้ปั่นโต หรือกล่องบรรจุอาหารแล้วนำกลับมาทำความสะอาดและไม่ทิ้งเป็นขยะไว้ตามเกาะต่างๆ การใช้ถุงผ้าในการจับจ่ายซื้อของ เป็นต้น ดังนั้นกิจกรรมส่วนใหญ่จึงเป็นกิจกรรมที่สร้างการรับรู้ที่สัมผัสกับธรรมชาติ วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชนที่มีได้จัดทำเพื่อการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันชมรมยังมีกติกาสำคัญว่า สมาชิกต้องเป็นผู้สื่อความหมายบอกเล่า

ประวัติการต่อสู้ของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่งที่มีมากกว่า 20 ปี ให้กับนักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงถึงความภาคภูมิใจของชุมชนและนำมาสู่การสร้างจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ นอกจากนี้ ยังมีการบอกเล่าวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมมุสลิมและประมงพื้นบ้านด้วย

ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญทั้ง 4 ปัจจัย มีทุนทางสังคมเป็นตัวขับเคลื่อนและหล่อเลี้ยงให้เกิดการสร้างผลประโยชน์ร่วมกันบนพื้นฐานความสัมพันธ์อย่างไร้เนื้อเชื้อใจในลักษณะเครือข่าย โดยมิวัณธรรมทางศาสนา เชื่อมโยงและประสานความสัมพันธ์เมื่อเกิดวิกฤตหรือความขัดแย้งภายในชุมชน ผู้นำศาสนาคอยเป็นที่ปรึกษา และคนกลางไกล่เกลี่ยเมื่อเกิดความขัดแย้ง นอกจากนี้ ชุมชนยังให้ความสำคัญกับการเสริมสร้างสมรรถนะของสมาชิกและคนในชุมชนผ่านการเรียนรู้ทั้งจากภายในและภายนอกชุมชน เช่น การศึกษาดูงานและร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชนเครือข่ายและ/องค์กรอื่นๆ รวมถึงหน่วยงานของภาครัฐและ/สถาบันการศึกษา เป็นต้น แนวทางดังกล่าวเป็นหนึ่งในการพัฒนาทุนมนุษย์ และเป็นหนึ่งในแนวทางเพิ่มทุนทางสังคมในลักษณะเดียวกับการสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายภายนอกและหน่วยงานของรัฐ ขณะที่การมีส่วนร่วมของชุมชนผ่านการกระจายผลประโยชน์จากกิจกรรมการท่องเที่ยวและการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมตัดสินใจและกำหนดทิศทางการพัฒนา เป็นหนึ่งในแนวทางป้องกันการสึกกร่อนทุนทางสังคมของชุมชน ปัจจัยทั้งสองถือเป็นหัวใจสำคัญที่สนับสนุนและขับเคลื่อนให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกายาวน้อยประสบความสำเร็จโดยมีเป้าหมายเพื่อความยั่งยืน เนื่องจากความยั่งยืนของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจะเกิดขึ้นได้หากคนในชุมชนรู้สึกร่วมกันถึงความเป็นเจ้าของที่เกิดจากความตั้งใจโดยปราศจากการบังคับ

2. การสะสมและการเพิ่มทุนทางสังคมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกายาวน้อย

เมื่อประยุกต์ใช้แบบจำลองทุนทางสังคมที่เสนอโดย Okazaki (2008) ร่วมกับแนวคิดวิวัฒนาการของการพัฒนาการท่องเที่ยวตามแบบจำลองของ Butler ที่ปรับปรุงแล้ว (Butler, 2011) พบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกายาวน้อยมีการเสริมสร้างและสะสมทุนทางสังคมผ่านการดำเนินงานของชมรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชนเกายาวน้อย ระยะแรก เริ่มจากการให้ความสำคัญกับการพัฒนาทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ภายในชุมชนเดียวกัน (Bonding Social Capital) โดยสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มเครือข่ายต่างๆ ภายในชุมชนผ่านการบริหารจัดการในลักษณะกระจายอำนาจและกระจายผลประโยชน์ให้กับกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน ซึ่งช่วยกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ต่อมาจึงพัฒนาและให้ความสำคัญกับทุนทางสังคมที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรและ/ชุมชนภายนอก (Bridging Social Capital) ผ่านความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายที่เป็นองค์กรและ/ชุมชนอื่นๆ ที่สนใจการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน จนเกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายระดับภาคและระดับประเทศ โดยเครือข่ายดังกล่าวมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงานและประชุมร่วมกัน ขณะที่ในช่วง 5 ปีที่ผ่านมา ชมรมได้พัฒนาเพิ่มเติมทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ (Linking Social Capital) ผ่านความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่หลากหลายในการพัฒนาการท่องเที่ยวและชุมชน เช่น ทำงานร่วมกับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยในการประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

ทั้งนี้หากพิจารณาตามแนวคิดของ Okazaki (2008) พบว่า สถานะปัจจุบันของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกายาวน้อยมีระดับทุนทางสังคมระดับที่ 1 (Social and Economic Well-being from Tourism Development) เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีระดับความสัมพันธ์สูงทุกด้าน ภายในชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็งที่เป็นความร่วมมือ

และความสัมพันธ์ที่ีระหว่างเครือข่ายและกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชน (เรียกว่า Bonding Social Capital) ขณะเดียวกันก็เสริมสร้างเพิ่มพูนทุนทางสังคมที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับองค์กรและ/ชุมชนภายนอก (เรียกว่า Bridging Social Capital) และความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการ (เรียกว่า Linking Social Capital) นอกจากนี้ชุมชนยังมีส่วนร่วมพัฒนาการท่องเที่ยวในระดับการควบคุมโดยชุมชน (Citizen Control) โดยชุมชนเป็นผู้ดำเนินการบริหารจัดการการให้บริการการท่องเที่ยวด้วยตนเองทั้งหมด และมีส่วนร่วมแบ่งปันผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เช่น การได้รับผลประโยชน์โดยตรงจากผลตอบแทนการให้บริการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ผลประโยชน์โดยอ้อมจากการจัดสรรเงินกองทุนสิ่งแวดล้อมมาใช้ในกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ เป็นต้น แม้ว่าจะมีสมาชิกบางรายแยกตัวออกมาดำเนินธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว แต่ยังคงสนับสนุนและมีส่วนร่วมกับการดำเนินงานและกิจกรรมของชมรมอย่างต่อเนื่องและสม่ำเสมอ เนื่องจากต้องพึ่งพาทุนทางสังคมของชมรมในการสร้างโอกาสทางการตลาดผ่านการประชาสัมพันธ์และการได้รับรางวัลต่างๆ รวมทั้งการขอรับการสนับสนุนด้านงบประมาณและความช่วยเหลือต่างๆ จากหน่วยงานของภาครัฐ เอกชน และองค์กรต่างๆ

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า ทุนทางสังคมของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อยมาจกพื้นฐานความเข้มแข็งของทุนทางสังคมในระดับชุมชนที่ประกอบสร้างจากองค์ประกอบที่หลากหลาย เช่น วัฒนธรรมทางศาสนา ความสัมพันธ์อย่างเครือญาติ จิตสำนึกแห่งการอนุรักษ์ทรัพยากรชายฝั่งที่เป็นแหล่งทำมาหากินหลัก วิถีชีวิตชาวประมงพื้นบ้าน เป็นต้น ผ่านการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมที่ให้ความสำคัญกับการรักษาระดับการพัฒนาการท่องเที่ยว เพื่อให้การท่องเที่ยวยังคงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาชุมชน รวมทั้งเป็นรายได้เสริมให้กับคนในชุมชน และป้องกันจัดการกับผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาการท่องเที่ยว

3. ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อย

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อยก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจทั้งโดยตรงและโดยอ้อมผ่านหลายกิจกรรม บทความนี้วิเคราะห์เฉพาะผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อย 6 กิจกรรมหลัก ได้แก่

1) บริการที่พักทั้งในรูปแบบโฮมสเตย์และเกสต์เฮาส์ ซึ่งในปี พ.ศ. 2561 มีที่พักพร้อมให้บริการ 15-18 หลัง (จากทั้งหมด 25 หลัง) รองรับผู้เข้าพักได้ 100-150 คนต่อวัน เป็นที่พักแบบโฮมสเตย์อย่างเดียว 10 หลังที่เหลือให้บริการทั้งในรูปแบบโฮมสเตย์และเกสต์เฮาส์ บทความนี้วิเคราะห์ 2 กรณี คือ กรณีโฮมสเตย์ที่ลงทุนใหม่ (สร้างที่อยู่อาศัยใหม่และมีห้องพักให้บริการผู้มาเยือน) และกรณีที่ให้บริการโฮมสเตย์และเกสต์เฮาส์ (ลงทุนสร้างที่พักแบบเกสต์เฮาส์)

2) บริการรถยนต์รับส่งระหว่างที่พักกับท่าเรือและนำเที่ยวรอบเกาะ ชมรมมีให้บริการ 4 ราย (บนเกาะยวน้อยมีรถยนต์ให้บริการรับส่งประมาณ 40 ราย) ส่วนใหญ่จะใช้รถกระบะ (มือสอง) มาต่อเติมหลังคา มากกว่ารถประเภทอื่น

3) บริการเรือนำเที่ยวแบบเช่าเหมาลำเพื่อนำเที่ยวบริเวณเกาะยวน้อยและอ่าวพังงา ชมรมมีให้บริการ 20 ลำ (เกาะยวน้อยมีเรือให้บริการนำเที่ยวประมาณ 40 ลำ) เป็นเรือหางยาวที่ทำด้วยไม้พร้อมหลังคาที่สามารถบรรทุกผู้โดยสารได้ไม่เกิน 10 คน

4) บริการเยี่ยมชมฟาร์มเลี้ยงกุ้งมังกรและปลาทะเลหลากหลายชนิด ซึ่งมีให้บริการเพียง 1 ราย จากจำนวนฟาร์มกุ้งมังกรประมาณ 40-50 ราย โดยคิดค่าบริการเข้าชมครั้งละ 50 บาทต่อคน

5) กลุ่มแม่บ้านที่ผลิตผ้าบาติก เป็นหนึ่งในกลุ่มที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยชมรมจะพาผู้มาเยือนไปเยี่ยมชมการสาธิตการทำผ้าบาติกโดยไม่มีค่าใช้จ่าย แต่ผู้มาเยือนสามารถทดลองทำผ้าบาติกด้วยตนเองหากสนใจ (หรือ ซื้อเป็นของที่ระลึก) โดยมีค่าใช้จ่ายในการฝึกทำผ้าบาติกในอัตราเงินละ 200 บาท

6) บริการนวดไทย (บนเกาะมี 10 ร้าน) เป็นหนึ่งในธุรกิจชุมชนที่ได้รับผลประโยชน์ทางอ้อมจากการพัฒนาและการขยายตัวของการท่องเที่ยวบนเกาะยาวนาน ร้านให้บริการนวดไทยที่เป็นกรณีศึกษา มีรายรับจากลูกค้าที่มาใช้บริการโฮมสเตย์ของชมรมในสัดส่วนประมาณร้อยละ 10 ของชั่วโมงการให้บริการทั้งหมด

จากประมาณการรายรับต่อปี (หัวข้อที่ 1 ในตารางที่ 1) พบว่า บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร และบริการนวดไทย เป็นสองกิจกรรมที่มีรายรับสูงสุด (ประมาณ 1.14 และ 1.03 ล้านบาทต่อปี ตามลำดับ) รองลงมาได้แก่ บริการเรือนำเที่ยวและการผลิตผ้าบาติกของกลุ่มแม่บ้าน (ประมาณ 5.6 และ 3.4 แสนบาทต่อปี ตามลำดับ) ส่วนบริการที่พัก และรถรับส่งและนำเที่ยว เป็นสองกิจกรรมที่มีรายรับน้อยที่สุด (ประมาณ 1.3-1.7 แสนบาทต่อปี และประมาณ 1.8 แสนบาทต่อปี) ขณะที่ข้อมูลในแถวอน “สัดส่วนรายรับที่ผ่านชมรม” แสดงให้เห็นว่า บริการที่พักแบบโฮมสเตย์และเกสต์เฮาส์ที่พึ่งพิงรายรับจากชมรมในสัดส่วนสูงสุดเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่นๆ (ร้อยละ 37.21 ของรายรับทั้งหมดในแต่ละปี) รองลงมาได้แก่ บริการรถรับส่งและนำเที่ยว และบริการโฮมสเตย์ที่ลงทุนใหม่ ซึ่งมีสัดส่วนรายรับจากชมรมร้อยละ 19.49 และ 16.13 ของรายรับทั้งหมดในแต่ละปี ตามลำดับ ส่วนบริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกรพึ่งพิงรายรับผ่านชมรมเพียงร้อยละ 9.71 เท่านั้น สำหรับกิจกรรมอื่นๆ ที่เหลือไม่สามารถระบุที่มาของรายรับจากชมรมได้อย่างชัดเจน

ข้อมูลสัดส่วนต้นทุนรวมต่อรายรับ (หัวข้อที่ 2 ตารางที่ 1) แสดงให้เห็นว่า การผลิตผ้าบาติกของกลุ่มแม่บ้านเป็นกิจกรรมเดียวที่มีสัดส่วนต้นทุนรวมต่อรายรับน้อยกว่าร้อยละ 50 (กว่าร้อยละ 78 ของต้นทุนรวมเป็นต้นทุนการดำเนินงาน เช่น ค่าสี ค่าเทียน เป็นต้น) ขณะที่บริการที่พักมีต้นทุนรวมต่อรายรับสูงสุด (ร้อยละ 84-95 ของรายรับทั้งหมด) โดยโฮมสเตย์ที่ลงทุนใหม่มีสัดส่วนค่าเสื่อมราคาสูงกว่าครึ่งหนึ่งของต้นทุนรวม ขณะที่โฮมสเตย์ที่มีบริการเกสต์เฮาส์มีสัดส่วนค่าเสื่อมราคาประมาณร้อยละ 22 ของต้นทุนรวม หากพิจารณาโครงสร้างต้นทุนการดำเนินงานของบริการที่พักทั้ง 2 กรณี พบว่า ค่าอาหาร ค่าแรงงาน และค่าไฟฟ้า เป็นต้นทุนการดำเนินการที่สำคัญของบริการที่พัก สำหรับบริการรถรับส่งและนำเที่ยวมีสัดส่วนต้นทุนรวมต่อรายรับประมาณร้อยละ 74 ของรายรับทั้งหมด โดยประมาณร้อยละ 71 ของต้นทุนรวม เป็นต้นทุนการดำเนินงาน ซึ่งมีค่าน้ำมันเชื้อเพลิงและแรงงานเป็นต้นทุนสำคัญ (มีสัดส่วนประมาณร้อยละ 30 และ 37 ตามลำดับ) ส่วนกิจกรรมที่เหลือ ได้แก่ บริการเรือนำเที่ยว บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร และร้านให้บริการนวดไทย มีต้นทุนรวมประมาณร้อยละ 54-59 ของรายรับทั้งหมด และมากกว่าร้อยละ 77 ของต้นทุนรวม เป็นต้นทุนการดำเนินงาน ซึ่งมีค่าจ้างแรงงานเป็นต้นทุนสำคัญ

สำหรับหัวข้อที่ 3 ในตารางที่ 1 แสดงผลตอบแทนที่คาดว่าผู้ให้บริการ (หรือ เจ้าของกิจกรรม) จะได้รับ จะเห็นได้ว่า การผลิตผ้าบาติกของกลุ่มแม่บ้านมีผลตอบแทนสุทธิสูงสุด โดยมีสัดส่วนผลตอบแทนสุทธิต่อรายรับร้อยละ 59.28 ของรายรับทั้งหมด (หมายความว่า จากรายรับ 100 บาท กลุ่มแม่บ้านจะได้ผลตอบแทนสุทธิประมาณ 59 บาท) ส่วนบริการที่พักที่ลงทุนใหม่มีผลตอบแทนสุทธิน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่นๆ โดยมีสัดส่วน

ผลตอบแทนสุทธิต่อรายรับประมาณร้อยละ 5 ของรายรับทั้งหมด เนื่องจากมีการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรที่เป็นสิ่งปลูกสร้างในสัดส่วนที่สูง (มีสัดส่วนค่าเสื่อมราคาสูงกว่ากิจกรรมอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด) ซึ่งแตกต่างจากกรณีโฮมสเตย์ทั่วไปที่ลงทุนปรับปรุงห้องพักเพียงเล็กน้อยหรือซื้อชุดเครื่องนอนเพิ่มเติม ทั้งนี้ด้วยราคาบริการที่พักโฮมสเตย์คืนละ 300 บาทต่อคน และด้วยต้นทุนค่าอาหารที่ใกล้เคียงกับราคาที่พักที่กำหนด ทำให้บริการโฮมสเตย์มีผลตอบแทนสุทธิไม่สูงเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่นๆ (จากกรณีตัวอย่างโฮมสเตย์และเกสต์เฮาส์มีผลตอบแทนสุทธิประมาณร้อยละ 16 ของรายรับทั้งหมด) สำหรับกิจกรรมที่เหลือ ได้แก่ บริการเรือนำเที่ยว บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร และร้านให้บริการนวดไทยมีผลตอบแทนสุทธิจากการดำเนินงานประมาณร้อยละ 41-45 ของรายรับทั้งหมด

นอกจากผู้ให้บริการจะได้รับผลตอบแทนสุทธิแล้ว ผู้ให้บริการยังมีโอกาสได้รับผลตอบแทนเพิ่มขึ้นจากส่วนที่เป็นค่าแรงงานหากไม่มีการจ้างแรงงาน (ทำเอง) ซึ่งเฉพาะโฮมสเตย์เท่านั้นที่ผู้ให้บริการจะได้รับผลตอบแทนทั้งสองส่วนรวมกันต่ำกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับ หมายความว่า หากผู้ให้บริการโฮมสเตย์มีรายรับจากผู้มาเยือน 100 บาท ผู้ให้บริการจะได้รับผลตอบแทนจากส่วนของค่าแรงงาน (หากไม่มีการจ้างแรงงาน) และผลตอบแทนสุทธิตั้งรวมกันไม่เกิน 50 บาท ส่วนกิจกรรมอื่นๆ ผู้ให้บริการจะได้รับผลตอบแทนในส่วน of ค่าแรงงานและผลตอบแทนสุทธิรวมกันเกินกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับ เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าบางกิจกรรมจะมีผลตอบแทนเหนือต้นทุนการดำเนินงานในสัดส่วนที่ต่ำกว่าร้อยละ 50 ของรายรับทั้งหมด แต่หากรวมกับค่าแรงงานแล้ว (พิจารณาเงินสดที่ผู้ให้บริการได้รับ) พบว่า ทุกกิจกรรมมีสัดส่วนผลตอบแทนเหนือต้นทุนการดำเนินงานบวกกับค่าแรงงานมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับ หมายความว่า จากรายรับที่ได้รับ 100 บาท เมื่อหักค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานต่างๆ แล้ว (ยกเว้น ค่าแรงงานเนื่องจากผู้ให้บริการทำเอง) ผู้ให้บริการจะมีรายรับที่เป็นเงินสดมากกว่า 50 บาท

ผลการวิเคราะห์ความคุ้มค่าที่แสดงในหัวข้อที่ 4 ในตารางที่ 1 พบว่า หากพิจารณาในระยะเวลา 10 ปี มีเฉพาะบริการโฮมสเตย์ที่ลงทุนใหม่เท่านั้นที่ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน ($NPV < 0$, $IRR < 7$ และ $B/C \text{ ratio} < 1$) และมีระยะเวลาคืนทุนแบบคิดลดเกินกว่า 10 ปี ส่วนกิจกรรมอื่นๆ มีความคุ้มค่าและระยะเวลาคืนทุนแบบคิดลดแตกต่างกัน โดยบริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร การให้บริการนวดไทย และบริการเรือนำเที่ยว เป็น 3 กิจกรรม ที่มีอัตราส่วนผลได้ต่อทุน (B/C Ratio) สูงกว่ากิจกรรมอื่นๆ อย่างเห็นได้ชัด โดยการลงทุน 1 บาท ในกิจกรรมทั้งสาม จะได้รับผลตอบแทนประมาณ 1.84, 1.79 และ 1.69 บาท ตามลำดับ ส่วนการผลิตผ้าบาติกของกลุ่มแม่บ้านบริการรถรับส่งและนำเที่ยว และโฮมสเตย์ที่มีบริการเกสต์เฮาส์มีอัตราส่วนผลได้ต่อทุน 1.36, 1.29 และ 1.12 ตามลำดับ นอกจากนี้ หากพิจารณาระยะเวลาคืนทุน (ยกเว้น บริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร เนื่องจากไม่มีการลงทุนในสินทรัพย์ถาวร) พบว่า ร้านให้บริการนวดไทยมีระยะเวลาคืนทุนเร็วที่สุดประมาณ 1 ปี ส่วนบริการที่พัก และบริการรถรับส่งและนำเที่ยว ซึ่งมีการลงทุนในสินทรัพย์ถาวรในสัดส่วนที่สูงและมีรายรับต่อปีต่ำกว่ากิจกรรมอื่นๆ มีระยะเวลาคืนทุนนานประมาณ 6-7 ปี

จากผลลัพธ์ข้างต้นทำให้ทราบว่า ร้านให้บริการนวดไทย และบริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกรเป็นสองกิจกรรมที่มีรายรับสูงสุด ส่วนบริการที่พัก และบริการรถรับส่งและนำเที่ยวเป็นสองกิจกรรมที่มีรายรับน้อยที่สุด กิจกรรมเกือบทั้งหมดพึ่งพิงรายรับโดยตรงจากชมรมในสัดส่วนที่แตกต่างกัน แต่ทั้งหมดมีรายรับโดยอ้อมจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย กิจกรรมส่วนใหญ่มีต้นทุนการดำเนินงานในสัดส่วนที่สูง (ยกเว้น โฮมสเตย์ที่ลงทุนใหม่) โดยค่าจ้างแรงงานยังคงเป็นหนึ่งในต้นทุนการดำเนินงานที่สำคัญของกิจกรรมต่างๆ สำหรับผลตอบแทน

ที่ผู้ให้บริการได้รับมาจากสองส่วนสำคัญ ได้แก่ ส่วนที่เป็นค่าจ้างแรงงาน (หากไม่มีการจ้างแรงงาน) และส่วนของผลตอบแทนสุทธิ ซึ่งมีสัดส่วนเมื่อเทียบกับรายรับแตกต่างกันขึ้นอยู่กับมูลค่าการลงทุนในสินทรัพย์ถาวร หากเป็นกิจกรรมที่ลงทุนน้อยและอาศัยส่วนเกินของทรัพยากรและแรงงานที่เหลือจากการประกอบอาชีพหลัก จะได้รับผลตอบแทนสุทธิในสัดส่วนที่สูง นอกจากนี้ ทุกกิจกรรมมีสัดส่วนผลตอบแทนเหนือต้นทุนการดำเนินงานบวกกับค่าแรงงาน (เงินสดที่ผู้ให้บริการได้รับ) มากกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับ ดังนั้นหากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวมิใช่เป็นอาชีพหลักที่ต้องลงทุนใหม่ทั้งหมด ชาวบ้านยังคงได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่ากับการลงทุนในกิจกรรมนั้นๆ (มีอัตราส่วนผลได้ต่อทุนแตกต่างกันตามกิจกรรม) โดยทุก 100 บาท ที่ได้จากการท่องเที่ยวผู้ให้บริการในแต่ละกิจกรรมจะได้รับผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เป็นเงินสดมากกว่าครึ่งหนึ่งของรายรับดังกล่าว

ตารางที่ 1 ต้นทุน-ผลตอบแทนของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยวน้อย

รายการ	โหมสเดย์ (ลงทุนใหม่)	โหมสเดย์ +เกษตรเฮ้าส์	รถรับส่ง และนำเที่ยว	เรือ นำเที่ยว	บริการเยี่ยมชม ฟาร์มกุ้งมังกร	กลุ่มแม่บ้านฯ (ผ้าบาติก)	ร้านให้บริการ นวดไทย
1. ประมาณการรายรับ (บาท/รายปี)	170,000	130,000	180,000	560,000	1,030,000	340,000 ^{1/}	1,140,000
- สัดส่วนรายรับที่ผ่านชมรม	16.13	37.21	19.49	-	9.71	-	-
2. สัดส่วนต้นทุนรวมต่อรายรับ (ร้อยละ)	94.71	83.97	73.60	58.88	54.10	40.72	58.92
- ค่าเสื่อมราคา	53.90	21.79	28.62	15.88	-	22.06	6.36
- ต้นทุนการดำเนินงาน	46.10	78.21	71.38	84.12	100.00	77.94	93.64
3. ผลตอบแทนที่จะได้รับ ^{2/} (ร้อยละ)							
- ค่าแรงงาน	9.32	8.60	27.34	19.35	23.30	- ^{3/}	- ^{4/}
- ผลตอบแทนเหนือ ต้นทุนการดำเนินงาน	56.34	34.33	47.46	50.47	54.13	68.26	44.83
- ผลตอบแทนสุทธิ	5.29	16.03	26.40	41.12	45.09	59.28	44.08
4. ผลการวิเคราะห์ความคุ้มค่า (10 ปี) ^{5/}							
- มูลค่าปัจจุบันสุทธิ (NPV) (บาท)	-774,965	105,791	306,175	1,732,749	-	691,707	3,799,031
- อัตราผลตอบแทนภายใน (IRR)	0.56%	17.03%	21.04%	> 50%	-	44.43%	> 50%
- อัตราส่วนผลได้ต่อทุน (B/C ratio)	0.71	1.12	1.29	1.69	1.84	1.36	1.79
- ระยะเวลาคืนทุนแบบคิดลด (DPB)	> 10 ปี	≈ 7 ปี	≈ 6 ปี	≈ 2 ปี	-	≈ 2 ปี	≈ 1 ปี

หมายเหตุ: ^{1/} กลุ่มแม่บ้านนำผลตอบแทนสุทธิมาเฉลี่ยคืนสมาชิกที่ร่วมลงทุน (เป็นส่วนหนึ่งของค่าแรงและผลตอบแทนของเงินลงทุน) ซึ่งในปี พ.ศ. 2560 สมาชิกได้รับเงินคืนคนละประมาณ 62,000 บาทต่อคน

^{2/} คิดเทียบเป็นสัดส่วนกับรายรับทั้งหมด

^{3/} คิดเฉพาะรายรับจากผ้าบาติก กลุ่มแม่บ้านยังมีรายรับจากการให้บริการอาหารกลางวันแก่กลุ่มที่มาศึกษาดูงาน ในแต่ละปีจะมีรายรับในส่วนนี้ประมาณ 1.3-1.5 แสนบาทต่อปี โดยเป็นกำไรประมาณครึ่งหนึ่งของรายรับ

^{4/} ไม่ว่าเจ้าของร้านจะนวดหรือจ้างหมอนวดจะคิดค่าตอบแทนเป็นชั่วโมงในอัตราชั่วโมงละ 200 บาท

^{5/} เฉพาะกิจกรรมผ้าบาติกของกลุ่มแม่บ้านเท่านั้นที่มีระยะเวลากการพิจารณา 5 ปี

ที่มา: คำนวณจากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกกับตัวแทนผู้ให้บริการในแต่ละกิจกรรมในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2561

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนที่ชุมชนใช้พัฒนาการท่องเที่ยว และประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยประยุกต์วิธีวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับแนวคิดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวโดยองค์กรชุมชน และประยุกต์ใช้แบบจำลองทุนทางสังคมของ Okazaki (2008) วิเคราะห์ปัจจัยขับเคลื่อนการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนและการสะสมเพิ่มพูนทุนทางสังคมของชุมชน สำหรับการวิเคราะห์ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจประยุกต์ใช้การวิเคราะห์ต้นทุน-ผลตอบแทนประเมินผลตอบแทนทางเศรษฐกิจของ 6 กิจกรรมหลักที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย

ผลการศึกษาพบว่า จากทุนพื้นฐานทางธรรมชาติที่โดดเด่นและทุนทางสังคมที่เข้มแข็งบวกกับการดำเนินงานที่ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนตั้งแต่การวางนโยบาย การดำเนินงาน จนถึงการได้รับผลประโยชน์ต่างเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนให้การท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อยเดินทางมานานมากกว่า 20 ปี และกลายมาเป็นหนึ่งในต้นแบบและพื้นที่ดูงานด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่สำคัญของประเทศไทย

ในกรณีของเกาะยาวน้อย การท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ (เสริม) ให้คนในชุมชน รายได้ที่เกิดขึ้นแตกต่างกันตามกิจกรรม โดยโฮมสเตย์มีใช้กิจกรรมท่องเที่ยวที่ให้ผลตอบแทนสุทธิสูงสุด เพราะเป็นกิจกรรมที่ต้องลงทุนซึ่งบางครั้งเรือไม่มีได้มองผลตอบแทนและอัตรากำไรเชิงเศรษฐกิจ แต่มองว่าเป็นโอกาสที่จะสร้างที่พักอาศัยให้บุตรหลาน ซึ่งต้องมีการสร้างอยู่แล้ว และนำมาหารายได้ชั่วคราวก่อนที่ลูกหลานจะกลับพำนักอาศัย ขณะที่กิจกรรมอื่นๆ ซึ่งเป็นกิจกรรมสำหรับเดย์ทริปที่อาศัยทรัพยากรและแรงงานส่วนเกินกลับเป็นกิจกรรมที่สร้างรายได้ได้ดีกว่า โดยเฉพาะบริการเยี่ยมชมฟาร์มกุ้งมังกร และบริการนวดไทย

แม้ว่าการท่องเที่ยวยังให้ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่คุ้มค่ากับคนในชุมชน แต่ผลตอบแทนทางเศรษฐกิจที่เริ่มสูงขึ้นอาจนำมาสู่ความท้าทายของชุมชนในเรื่องของความแออัดและความขัดแย้งจากความไม่โปร่งใสในการจัดสรรผลประโยชน์ ซึ่งอาจทำให้เกิดความขัดแย้งในอนาคตได้ ขณะที่ความพยายามของภาครัฐในการเข้ามาช่วยเหลือชุมชนโดยให้ความช่วยเหลือด้านการเงินอาจนำไปสู่ความขัดแย้งในอนาคตได้เช่นเดียวกัน

ดังนั้นแนวทางการพัฒนาและอนาคตของการท่องเที่ยวโดยชุมชนเกาะยาวน้อย ควรเหมือนในอดีตโดยปล่อยให้ชุมชนจัดการ ควบคุมดูแล และวางแนวทางการพัฒนาด้วยตนเองตามความต้องการของตนเองมิใช่ตามความต้องการของภาครัฐหรือหน่วยงานใดๆ เนื่องจาก คนในชุมชนต้องการเพียงแค่รายได้เสริมจากการท่องเที่ยว (รวมถึงการที่ผู้สูงอายุและเยาวชนในชุมชนมีงานทำและมีรายได้ ทำให้รู้สึกว่ามีคุณค่า) ความภูมิใจที่ได้เผยแพร่วัฒนธรรมและความสำเร็จของตนเอง รวมทั้งการมีเวลากับครอบครัว เลี้ยงดูผู้สูงอายุและเยาวชนภายในครอบครัว การใช้ชีวิตที่สงบบนวิถีชีวิตของตนเอง โดยไม่ต้องการเอาใจนักท่องเที่ยวแต่ต้องการให้นักท่องเที่ยวเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว และต้องการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่ดำเนินการและจัดการโดยชุมชนอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2562). *แผนปฏิบัติการส่งเสริมการท่องเที่ยวประจำปีงบประมาณ 2562*. กรุงเทพฯ: การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย.
- คณะกรรมการนโยบายการท่องเที่ยวแห่งชาติ. (2560). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยว ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564)*. กรุงเทพฯ: สำนักงานปลัดกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- พจนาน สุวนศรี. (2561) การท่องเที่ยวโดยชุมชน. *รายงานภาวะเศรษฐกิจท่องเที่ยว*. 7(มกราคม-มีนาคม 2560), 54-67.
- มิ่งสรรพ์ ขาวสอาด และอัครพงศ์ อันทอง. (2557). *ปริทัศน์สถานภาพความรู้เศรษฐกิจท่องเที่ยวของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- อัครพงศ์ อันทอง กันต์สินี กันทะวงศ์วาร และณัฐพล อนันต์ธนาสาร. (2561). *การรับรู้ของประชาชนต่อผลกระทบจากการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่น*. เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.
- อัครพงศ์ อันทอง และมิ่งสรรพ์ ขาวสอาด. (2555). การเปรียบเทียบการรับรู้ของคนท้องถิ่นต่อศักยภาพ ผลกระทบ และการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวในท้องถิ่นระหว่างเชียงใหม่กับปาย. *วารสารบริหารศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*, 1(1), 45-62.
- _____. (2559). การดำเนินงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและความสัมฤทธิ์ผลของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในท้องถิ่น. *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*, 29(1), 15-35.
- อัครพงศ์ อันทอง และวารภรณ์ ดวงแสง. (2562). ปัจจัยที่อธิบายการสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวของคนท้องถิ่น: กรณีจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยววิถีชนบท. *วารสารวิธีวิทยาการวิจัย*, 32(1), 29-51.
- Brohman, J. (1996). New directions in tourism for third world development. *Annals of Tourism Research*, 23(1), 48-70.
- Butler, R. W. (2011). *Tourism Area Life Cycle*. Oxford: Goodfellow Publishers Limited.
- Chiappa, G. D., Atzeni, M., & Ghasemi, V. (2018). Community-based collaborative tourism planning in islands: A cluster analysis in the context of Costa Smeralda. *Journal of Destination Marketing & Management*, 8(June), 41-48.
- Cole, S. (2006). Information and empowerment: The keys to achieving sustainable tourism. *Journal of Sustainable Tourism*, 14(6), 629-644.
- Coleman, J. S. (1998). Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology*, 94(1) Supplement: Organizations and institutions: Sociological and economic approaches to the analysis of social structure, S95-S120.
- Dodds, R., Ali, A., & Galaski, K. (2018). Mobilizing knowledge: Determining key elements for success and pitfalls in developing community-based tourism. *Current Issues in Tourism*, 21(13), 1547-1568.
- Dyer, P., Gursoy, D., Sharma, B., & Carter, J. (2007). Structural modeling of resident perceptions of tourism and associated development on the Sunshine Coast, Australia. *Tourism Management*, 28(2), 409-422.

- Han, H., Eom, T, Al-Ansi, A., Ryu, H. B., & Kim, W. (2019). Community-based tourism as a sustainable direction in destination development: An empirical examination of visitor behaviors. *Sustainability*, 11(10), 2864-2878.
- Jamal, T. B., & Getz, D. (1995). Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of Tourism Research*, 22(1), 186-204.
- Jones, S. (2005). Community-based ecotourism: The significance of social capital. *Annals of Tourism Research*, 32(2), 303-324.
- Kata, P. (2004). *The Study on Social Capital and the Role of social Capital in Social Movement: Case Study of Healthy Civil Society in One Village in North-Eastern Region of Thailand*. (Master's thesis). Mahidol University.
- Kim, K., Uysal, M., & Sirgy, M. J. (2013). How does tourism in a community impact the quality of life of community residents? *Tourism Management*, 36(June), 527-540.
- Kreag, G. (2001). *The Impacts of Tourism*. Retrieved October 10, 2008 from <http://www.seagrant.umn.edu/tourism/pdfs/Impacts.Tourism.pdf>
- Lee, T. H., & Jan, F. -H. (2019). Can community-based tourism contribute to sustainable development? Evidence from residents' perceptions of the sustainability. *Tourism Management*, 70(February), 368-380.
- Lee, T. H., Jan, F. H., Tseng, C. H., & Lin, Y. F. (2018). Segmentation by recreation experience in island-based tourism: A case study of Taiwan's Liuqiu island. *Journal of Sustainable Tourism*, 26(3), 362-378.
- Lemelin, R. H., Koster, R., & Youroukos, N. (2015). Tangible and intangible indicators of successful aboriginal tourism initiatives: A case study of two successful aboriginal tourism lodges in Northern Canada. *Tourism Management*, 47 (April), 318-328.
- Liodakis, G. (2019). Transnational political economy and the development of tourism: A critical approach. *Social Sciences*, 8(4), 108-122.
- Lundberg, D. E. (1990). *The Tourist Business*. 6th ed. New York: Van Nostrand-Reinhold.
- Luo, X., & Bao, J. (2019). Exploring the impacts of tourism on the livelihoods of local poor: The role of local government and major investors. *Journal of Sustainable Tourism*, 27(3), 344-359.
- Mayaka, M., Croy, W. G., & Cox, J. W. (2019). A dimensional approach to community-based tourism: Recognising and differentiating form and context. *Annals of Tourism Research*, 74(January), 177-190.
- Mitchell, R., & Reid, D. G. (2001). Community integration: Island tourism in Peru. *Annals of Tourism Research*, 28(1), 113-139.
- Mottiar, Z., Boluk, K., & Kline, C. (2018). The roles of social entrepreneurs in rural destination development. *Annals of Tourism Research*, 68(January), 77-88.

- Nunkoo, R., & So, K. K. F. (2016). Residents' support for tourism: Testing alternative structural model. *Journal of Travel Research*, 55(7), 847-861.
- Okazaki, E. (2008). A community-based tourism model: Its conception and use. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(5), 511-529.
- Prince, S., & Ioannides, D. (2017). Contextualizing the complexities of managing alternative tourism at the community-level: A case study of a Nordic eco-village. *Tourism Management*, 60(June), 348-356.
- Ritchie, J. R. B. (1988). Consensus policy formulation in tourism: Measuring resident views via survey research. *Tourism Management*, 9(3), 199-212.
- Sebele, L. S. (2010). Community-based tourism ventures, benefits and challenges: Khama Rhino Sanstuary Trust, Central District, Botswana. *Tourism Management*, 31(1), 136-146.
- Sutawa, G. K. (2012). Issues on Bali tourism development and community empowerment to support sustainable tourism development. *Procedia Economics and Finance*, 4, 413-422.
- The ASEAN Secretariat. (2016). *ASEAN Community Based Tourism Standard*. Jakarta: ASEAN.
- Tolkach, D., & King, B. (2015). Strengthening community-based tourism in a new resource-based island nation: Why and how? *Tourism Management*, 48(June), 386-398.
- Untong, A. (2006). Attitude of local residents on tourism impacts: A case study of Chiang Mai and Chiang Rai. *Proceeding 12th Asia Pacific Tourism Association and 4th APacCHRIE Joint Conference*, June 26-29, 2006. Hualien, Taiwan.
- Weaver, D., & Lawton, L. (2001). Resident perceptions in the urban-rural fringe. *Annals of Tourism Research*, 28(2), 349-458.
- Woolcock, M., & Narayan, D. (2000). Social capital: Implications for development theory, research, and policy. *The World Bank Observer*, 15(2), 225-249.
- World Tourism Organization. (1997). *International Tourism: A Global Perspective*. Madrid: World Tourism Organization.
- Zaei, M. E., & Zaei, M. E. (2013). The impacts of tourism industry on host community. *European Journal of Tourism Hospitality and Research*, 1(2), 12-21.

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจและสังคมของการท่องเที่ยวเพื่อชุมชน” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

This article is a part of the project “Tourist Behaviors and Economic and Social benefits for Tourism-Related Communities”, which was support by National Research Council of Thailand (NRCT) and The Thailand Research Fund (TRF).